

HERMANN RÓBERT

KLAPKA GYÖRGY: EMLÉKEIMBŐL

Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Katona Tamás

(Szépirodalmi Könyvkiadó, Magyar Századok, Budapest, 1986. 640 o.)

„Uraim, itt már le a kalappal! Ez mindannyiak között egy számmal többet bírt. Mint Trias áll ő, azaz: temesvári lény, magyar alakítmány, és quod plus est: római lelkület. Utóbbivá forradalmunk egyik teremője avatta akkor, midőn teremőnyé süllyedésnek indult, hanem ez mitsem tett; — ő rendületlenül állott.” Mészáros Lázár, az 1848—49-es szabadságharc első hadügyminisztere, a „nyakravalós tábornok”, s a szabadságharc talán legrosszabb hadvezére írta ezeket a sorokat Klapka Györgyről, a Szemere-kormány helyettes hadügyminiszteréről, a „goromba tábornokról”, s a szabadságharc egyik legkiválóbb elméleti képzettségű katonájáról. S a toll forgatásában a kardénál nagyobb mester vén csatavesztő tolla alighanem soha nem szűrt érzékenyebb pontra, mint amikor az ifjú tábornok római lelkületét emlegette. Hiszen Klapka legfeljebb Cicero, s nem Cato római lelkületéről tett tanúbizonyosságot azokban a júliusi napokban, amikor Kossuth a következőket írta neki: „En Önben római jellemet tisztelek”.

A könyv, amit most az olvasó a kezében tarthat, régi is, új is. Régi, pontosan 100 éves, mert első kiadása éppen 1886-ban jelent meg. S új, mert a benne található eredeti okmányok majd mindegyike most jelenik meg először „in extenso” (teljes terjedelmében), mert az agg szabadsághős nemcsak emlékeztén és korábbi emlékiratainak szövegén igazított, ha saját szerepének tisztázása úgy kívánta, hanem a közölt eredeti iratok szövegét is átírta vagy kihagyásokkal közölte. Éppen ezért illeti köszönet a kötet sajtó alá rendezőjét, Katona Tamást, hogy az eddig ismert szövegeket egybevetette és kiegészítette az eredeti okmányokból, s e memoárt alaposan és részletekbe menő pontossággal jegyeztelte; ezáltal végre egy minden eddiginél hitelesebb Klapka-emlékiratot tarthatunk kezünkben.

Klapka György tábornok a XIX. századi magyar történelem „második vonalbeli” szereplői közül az egyik legismertebb, s mindmáig a legnépszerűbb. Élete és utóélete egyaránt szerencsének mondható. Noha kortársai többsége, még legközvetlenebb ismerősei sem voltak túl nagy véleménnyel a tábornok jellemzilárdságáról, az utókor szemében, teljesen jogosan és érthetően, Komárom hőseként él, aki Világos után és Arad előtt egyedül volt képes feltételeket kicsikarni a bosszúállásra készülő osztrák hatalomtól.

A kortársi vélemények s a közvélemény ezen ellentmondására ebben az évszázadban már többen is utaltak, így pld. a szabadságharc egyik leglelkesebb autodidakta kutatója, Steier Lajos, vagy a fiatalon elhunyt Lengyel Tamás, aki egy kitűnő könyvben vetette össze a tábornok különböző emlékiratait egymással és a tényekkel, s változta fel Klapka emigrációs működését. Az ő emlékének ajánlotta az előszót a kötetet sajtó alá rendező Katona Tamás.

Az utóbbi években örvendetesen megnőtt az 1848—49 iránti érdeklődés, s a könyvkiadás szerencsére lépést tart ezzel az érdeklődéssel. Gondolok itt a Bibliotheca Historica sorozat különböző köteteire, az aradi vértanúk peranyagának szintén Katona Tamás által sajtó alá rendezett kiadására, Hunfalvy Pál naplójának Urbán Aladár által gondozott kiadására, vagy olyan kevésbé jelentős szereplők emlékirataira, mint Kászonyi Dániel, Degré Alajos, Pulszkykné Waltherr Terézia, Splényi Béla. Remélhetőleg hamarosan megjelenik Görgei emlékiratainak újrafordított és kritikai igényű kiadása, s folyamatban van az orosz és lengyel emlékiratok, ill. a fogoly osztrák tisztek emlékezőseinek kiadása is. Mindennek pedig csak örülni lehet, mert 1848—49 történetének pontosabb és élettelibb megismerését teszik lehetővé. E korszakról ugyan könyvtárnyi monográfiát és tanulmányt írtak és írtak össze, de hogy lezárt kutatásokról korántsem beszélhetünk, azt jól

mutatja pl. az is, hogy Batthyány Lajos méltó helyének kijelölése csak a közelmúltban történt meg, s hogy a szereplők többségének mindmáig nincs jó életrajza. Elég itt olyan jelentős személynévre utalnunk, mint Kossuth Lajos, akinek mindmáig nincs tudományos igényű, egész pályáját bemutató és működésének részletproblémáit is tisztázó életrajza.

E rövid kitérő után szóljunk magáról a kötetről. A Katona Tamás által írt bevezető tanulmány, amely bőven hivatkozik Lengyel Tamás említett monográfiájára, egyszerre életrajzi vázlat és a három Klapka-émlékirat összevetése. Am aki azt hinné, hogy Lengyel Tamás kötetének egyszerű kivonatát olvassa, téved. Figyelemreméltó, s véleményem szerint igen pontos az a kép, amit e bevezető az emigrációs politikáról és a magyar politikuskok nagykorúsodásáról ír. A deherozálás és a mennybemenesztés egyaránt aránytvesztő szemléletmódjától távol álló, s éppen ezért korrekt és valóságghú Klapka hadvezéri portréja is.

Az „Emlékeimből” Klapka memoárjainak utolsó változata. Az 1850-ben írott „Memoirs /Memoiren” és az 1851-ben megjelent „Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen...” (Együtt: Memoiren I—III., 1861) illetve a krími háborúról írott, három nyelven is megjelent munkája után a tábornok hosszú ideig az aktív politizálásnak szentelte életét. A kiegyezés után hazatérve hosszú ideig nem jelentkezett újabb munkával. 1877-ben Londonban jelentetett meg egy kötetet a keleti kérdéstről, majd 1885-ben, főleg anyagi problémái miatt, hozzáfogott egy újabb kötet írásához, amelyben sok helyen a már korábban megjelent műveire támaszkodva, 1820 és 1854 közötti életpályáját foglalta össze. Az előszó tanúsága szerint a folytatást is tervezte, de a kötet remélt sikere elmaradt, s így a folytatás nem készült el.

Sajnáljuk-e vagy sem? A válasz mindenképpen igen. Klapka jól bánt a tollal, bár nem volt tőle idegen az az olcsó megoldás sem, hogy köteteit okiratokkal tegye nemcsak hitelesebbé, de vastagabbá is. S csak a szabadságharc eseményeinek leírását véve alapul, kétségtelen, hogy a „Memoirs” hitelesebb, a „Nationalkrieg...” részletesebb, mint ez az 1886-os változat. Ez utóbbinak viszont külön erénye, hogy ifjúságáról is viszonylag részletesen szól az első részben. A második rész pályájának legismertebb időszakát, a szabadságharc eseményeit tárgyalja 1848 márciusától 1849. október 5-ig, Komárom kiürítéséig. E részhez függelékként kapcsolódik a „Memoirs” és a „Nationalkrieg” csataleírásainak gyűjteménye, a kápolnai csatától az augusztus 3-i komáromi kitéréséig. A harmadik rész „A száműzetésben” címet viseli, s Klapka emigrációs tevékenységének sok kortársi levéllel illusztrált leírását nyújtja 1854-ig. E részhez csatolta a tábornok a legbővebb függelékét, Teleki László hozzá intézett több mint 40 levelének szövegét. Talán ez a rész az, amelyben Klapka leginkább folyamodott az iratközlés kényelmes megoldásához, mert itt több fejezetet át egyszerű kommentátorrá válik. E rész végén egy kétségtelenül érdekes, de a kötethez semmiben sem kapcsolódó beszámoló olvashatunk a mohamedánok életéről, amit Stein Miksa elbeszélése után jegyzett le.

Az iratközlések XIX. századi, ártírt, és kipontozások nélküli kihagyásokkal történő módjáról már szoltunk, s arról is, hogy, hála a sajtó alá rendezőnek, az olvasó a teljes szövegeket olvashatja, úgy, hogy a kötetben eltérő szedéssel jelentes meg a Klapka által kihagyott részek. Az azonban már érdekesebb kérdés, hogy milyen alapon szelektált Klapka? Ennek, mint erre Katona Tamás előszava rámutat, részben személyes okai voltak: a tábornok szeretője, „gróf Károlyi Györgyné ugyanis a könyv megjelentésekor még élt, és a nőkel szemben mindig lovagias Klapka nem akarta a régi pletykákat feléleszteni valamiféle tapintatlansággal”. Klapka egyéb kihagyásait részben saját szerepének szépítése magyarázza. Különösen szembetűnő ez a Petőfi-ügyben Görgeihez írott denunciació jelentés esetében, amelyből kihagyta az olyan részeket, mint pld. az, hogy Petőfi „saját kényéből tartózkodik Pesten, híhetőleg vétkes szenvedélyét a nép izgatásával kielégítendő”.

A kihagyások harmadik típusa egyszerre tisztességes és tisztességtelen. Tisztességtelen, mert meghamisítja az eredeti irat tartalmát. S tisztességes, mert Klapka ezáltal egy olyan férfit nimbuszát vélte óvni, akivel ugyan korántsem rokonszenvezett, de akivel közel húsz éven át együtt dolgozott: Kossuth Lajosét. Így pld. az emigránstársak leveleiből legtöbbször azon részek maradnak ki, amelyekben Teleki László, Czetz János vagy Mednyánszky Sándor elégedetlenségüknek adnak hangot az ex-kormányzó valamely lépésével szemben.

Az iratközlés e módjának persze vannak más magyarázatai is. Klapka már mint hazatért hadvezér vetette papírra ezt az emlékiratát, s a megjelenés időpontja többszörösen is rányomta bélyegét a műre. A tábornokról mindenki tudta, hogy hosszú ideig volt Kossuth közvetlen munkatársa, ily módon nem illet túlságosan bírálnia a volt kormányzó politikáját és személyét. De a tábornok már a kiegyezés utáni Magyarországra tért haza, s ezért a kommentárokból itt-ott feltűnnek a kiegyezést *utólag* megjósoló passzusok. Klapka 1884-ben aláírta azt a nyilatkozatot, amelyben több száz volt honvéd és honvédtiszt kijelentette, hogy Görgeit nem tartják árulónak és elismerik érdemeit; tehát nem lett volna értelme a régi, a „Nationalkrieg...”-ben részletezett Görgei elleni vádak megismétlésének, sőt, az „Emlékeimből”-ben Klapka sokszor a „Memoirs” tárgyilagossabb szövegéhez tért vissza. De éppen e rehabilitálási mozgalomban való részvétele miatt, a közvélemény Görgei-ellenes része ingerülten tekintett a tábornokra, s ezért — és saját szerepének tisztázása érdekében — a kor emlékiratirodalmában szinte kötelező, Görgei-ellenes

kitételek, patetikus felkiáltások sem hiányoznak a műből. Éppen Görgei szerepének értékelése az, amiben Klapka többször is ellentmondásba kerül önmagával. Így pl. előbb oldalakon keresztül fejtegeti Buda ostromának fontosságát és a Bécs elleni támadás lehetetlenségét, aztán az akció felelősségét egészen Görgei nyakába varrja, mondván, ő mindent megtett, „hogy Görgeit lemondásra bírjam szándékáról, melynek következményei engem már akkor szomorú sejtelmekkel töltöttek el”. (Fontos itt utalni arra, hogy Katona Tamás a jegyzetekben megnyugtató módon tisztázza e kérdést, bebizonyítva, hogy a Bécs elleni támadás az osztrák hadsereg kétszeres tűzérési és számbeli fölénye miatt eleve kudarcra volt ítélve, ill. hogy Klapka mindhárom Görgeihez intézett, s őt Buda ostromáról lebeszélni akaró levelét úgy adta föl, hogy azokat Görgei már csak Buda alatt kaphatta meg). A másik jó példa saját ideiglenes hadügyminiszteri működésének ismertetése. Itt megemlíti, hogy a seregparancsnokok többsége nem engedelmeskedett sem a hadügyminisztériumnak, sem Kossuthnak, s Bem, Dembinski és Perczel mellett Görgeit is ide sorolja; noha enyhén szólva furcsa dolog a hadügyminisztértől és fővezértől számonkérni, hogy nem engedelmeskedik — önmagának.

Az emlékirat ténybeli tévedéseire és torzításaira való további utalást az alapos jegyzetelés feleslegessé teszi. Nem egészen érdektelen viszont néhány pillantást vetni az ifjú tábornok szabadságharc alatti tevékenységére a kortársi visszaemlékezések és a források tükrében.

Az ifjú Klapka élete és pályafutása a forradalomig sokban hasonlít a hozzá hasonló korú Görgeiéhez. Elszegényedett család gyermeke, aki a szegénységből való kilépése egyik lehetséges módját, a katonáskodást választja. Nemesi testőr ő is, de a kvietálás gondolataig csak 1848-ban jut el. A forradalom híre őt is villámcsapásként éri, s úgy érzi, itt az ő ideje. Reá is Batthyány és köre figyel fel, s előbb Erdélybe küldik a székelyek fegyveres segítségét megszervező, majd honvédszázadosként a Délvidéken szolgál, előbb mint csapatparancsnok, majd csakhamar a táborkarba helyezik. 1848 szeptemberében ismét fontos megbízatást kap. Batthyány Lajos ügyvezető miniszterelnök Komáromba küldi afféle erődítési tanácsadónak és biztosnak az ingadozó várparancsnok, Mertz Frigyes mellé. Klapka emlékirataiban ugyan a vár biztosításának érdemét is magának tulajdonítja, de ez az általa közölt két okiratból éppen nem világlik ki, s a kiadott forrásanyagól kitűnik, hogy a vár biztosítására már Klapka megérkezése előtt megtörténtek a kellő lépések.

Ezután Pozsony megerősítésével bízzák meg, majd Schwechat után részt vesz a Simunich elleni első hadjáratban. Ekkortájt találkozik ismét volt testőrtársával, Görgei Artúrral. November közepén a Délvidékre küldik a bánsági hadtest vezérkari főnökeként. Küldetése kettős: Egyrészt intézkednie kell az ottani fölösleges haderőnek a Felső-Dunához való irányításáról, másrészt sürgőnyt viszt Vukovics Sebő kormánybiztosnak a szerbekkel való kibékülés tárgyában. A békekísélet meghiúsulása után Vetter Antal tábornokkal együtt ő dolgozza ki a december eleji támadás tervét. A tábornokari főnöki teendőik ellátásában azonban nem jeleskedik annyira, mint a haditervek kidolgozásában. A jarkováci és a tomasováci győzelmek utáni tétlenség és az offenzíva félbemaradása nemcsak a főparancsnok, Kiss Ernő, de részben Klapka hibája is. Leiningen-Westerburg Károly, akivel ekkortájt ismerkedik meg, írja róla: „Igen szép, megnyerő ember, nagyon szeretetreméltó, de túlságosan puha. Büntetni, fegyelmezni nem tud, pedig nálunk ugyancsak szükség volt szigorúságra”.

December végén Pestre hívják. Az ország katonai helyzete reménytelennek tűnik. Görgei visszavonul, Perczel vereséget szenved Móránál. Klapka rövid időre ismét Vetter tábornok mellé kerül. Együtt dolgozzák ki azt a haditervet, amit — Görgei egy kiegészítésével — a január 2-i haditanács elfogad.

Január 4-én Mészárosot megverik Kassánál, aki felhasználja az alkalmat a hadtestparancsnokságról való lemondásra. Szemere Bertalan, Felső-Magyarország kormánybiztos pedig már a csata előtt más fővezért kívánt a hadtest élére; Damjanichot vagy Dessewffy Arisztidet javasolja a csata után. Damjanichra azonban a Délvidéken van szükség, Dessewffy képességei pedig még ismeretlenek. Kossuth először habozik, majd választása az ifjú Klapka őrnagyra esik. Január 9-én kinevezik ezredessé és a felső-tiszai hadtest parancsnokává.

Klapka január 11-én már Miskolcon van, január 13-án pedig Tokajban átveszi a parancsnokságot Mészárosától. Nincs könnyű dolga, de határozottan cselekszik. A bánsági harcokban rájöhettek: erőösszpontosítás nélkül minden hadsereg kudarcra ítéltetett. Ezért összevonja megerősödött hadtestét Tokajnál, és itt várja be Schlik támadását. Szemere kezdetől fogva bizalmatlanul szemléli az ezredes működését; levelekkel bombázza (csak január 14-én hármat ír), és az OHB-nak írott jelentéseiben célozgat leváltására is. Klapka részéről nem kis merészségre vall a borsodi születésű Szemerével szemben az sem, hogy fel meri adni Miskolcot, ami a lokálpatrióta kormánybiztos szerint valószínűleg az egész hadszíntér legfontosabb pontja. Szemere berzenkedik, de az eredmény az ifjú hadtestparancsnokot igazolja: a január 22—23-i tarcal-tokaji csatában a felső-tiszai hadtest megállítja Schlik támadását. Klapka öröme, akárcsak Szemeréé, nem ismer határt, nem is egy, hanem négy jelentést küld a győzelemről az OHB-nak, akárcsak a fő kormánybiztos. A sikert azonban nem lehet azonnal kihasználni, mert Schlik erősítést kap,

s még egy győzelem kell ahhoz, hogy Schlik lemondjon a Debrecen elleni támadás tervéről és az észak felől közeledő Görgei-hadtest és Klapka csapatai szorításából nyugat felé próbáljon ellátni.

Közben megérkezik Dembinski tábornok, akit nemsokára az összpontosítandó hadsereg főparancsnokává neveznek ki. Klapka először minden fenntartás nélkül fogadja a „csaták ősz galambját”, de a Schlik hadtestének elfogását célzó hadműveletekben az agg hős olyan bizonytalanságról és kapkodásról tesz tanúbizonyságot, hogy Klapka csakhamar kiábrándul e hadviselési metódusból. S amikor „a lengyel Xenophón,” szabályszerűen denuncialva Klapkát, az ő nyakába varrja Schlik elszalasztásának felelősségét, a sima modorú és alkalmazkodó Klapka is megnyomja tollát, s igazoló jelentésében kéri Kossuthot, hogy „méltóztassék engem ezentúl mint egy függő hadtestület parancsnokát tekinteni, nem pedig egy oly hadimunkálat sikerültét nekem tulajdonítani, melynek készítésében részt nem vettem, de még íranta meg sem is kérdeztemem.”

Az utolsó csepp a pohárban a Schlik elleni február 23-i pétervásári rajtaütés letiltása volt. Klapka valószínűleg ekkor veszítette el végleg bizalmát a titkolózó altábornagyban. Február 26—27-én Kápolnánál végre megütőköznek a magyar és a császári főerők, de Dembinski intézkedései miatt a magyar hadsereg jó része meg sem jelenhet a csatatéren. A csatát követő visszavonulás során Klapka és hadtestének tisztikara úgy látja, itt a vég. A Poroszló és Tiszafüred közötti töltesen az ezredes szembetalálkozik Lázár Vilmos őrnaggyal, s keserűen panaszkodik neki Dembinskire. „Vagy ő, vagy én” — mondja. Március 3-án Tiszafüreden aztán a Klapka hadtestéből kiinduló mozgalom átterjed Görgei hadtestére is. Az eredmény ismeretes: Dembinskit előbb a főkormánybiztos, Szemere, majd a megérkező Kossuth váltja le. Vetter kinevezése után Klapka is ugyanazzal a bizalmatlansággal tekint az új fővezérré, mint Damjanich és Görgei. Tetszik neki Görgei ötlete hármójuk együttes fővezérkedéséről, s megkönnyebbül, amikor Vetter betegsége miatt lelép a főparancsnokságról. Az egyhónapos huzavona során találkozik ismét Kossuthtal, s mindent megtesz, hogy az elnök bizalmába fogadja. Amikor megérkezik az oltmüzi alkotmány híre, Klapka az, aki legelősebben kikel ellene, s ő az, aki olvasatlanul is tiltakozik a békepárt lapja, az Esti Lapok egyik cikke ellen. A lap szerkesztője, Jókai Mór azonban gondol egyet, s elküldi az addig megjelent példányokat Klapkának. „Én Önt mint hadvezért tisztetem, s nem viselhetem azon gondolatot, hogy Ön felőlem, mint hírlapíróru! ellenkezően érez. Más véleményét tán közömbösen venném, önét nem” — írja, s kéri, győződjön meg vádjai alaptalanságáról. Klapka akkurátus ember, átolvassa a lapokat, s levelében visszavonva vádját, bocsánatot kér, s kijelenti: „...e lapnak irányát a hadsereg tulajdon érdeke szellemében szerkesztve és pedig egészen másképp találtam, mint arról azelőtt mások által értesültem”. Az ifjú ezredes egyelőre eléggé bizonytalanul mozog a politikai irányzatok között, s például Vukovicsnak azt mondja: „Önt azért szeretem oly nagyon, mert gondolkodása tiszta republikánus”.

1849. áprilisában Klapka tervei alapján végre megindul a magyar ellentámadás. A tervekészítésben merész és tehetséges ezredes azonban ezúttal nem fényeskedik a kivitelezésben. Április 4-én Tápióbicskénél a legelősebb elővigyázatossági rendszabályokról is megfeledkezve, felderítés nélkül vezeti csapatait a faluba, s csak a megérkező III. hadtestnek köszönhető, hogy az ütközet nem vész el. Isaszegnél pedig egyszerűen abba akarja hagyni a csatát, s Görgei erélyes fellépése kell ahhoz, hogy Klapka hadteste a csatatéren maradjon. Az erélyes Damjanich nem is nagyon bízik a határozatlankodó ezredesben. „Mit ér Klapka előrenyomulása! Ha nemsokára megint egy részeg honvéd szédülésről panaszodik, egy másik pedig fölrántja tölténytokját: akkor Klapka tüstént újra fog jajveszékélni, hogy a zászlóaljai halálra fáradtak, és hogy elfogyott a töltés; azzal aztán megfordul és engem megint cserbenhagy” — mondja Görgeinek.

Isaszeg után a hadtestparancsnokok Gödöllőn gyűlnek össze haditanácsra, Kossuth jelenlétében. Kossuth itt pendíti meg határozott formában a trónfosztás gondolatát. Az időközben tábornokká kinevezett Klapka támogatja az elnök javaslatát és nem tulajdonít különösebb jelentőséget a dolognak. A tavaszi hadjárat második felében pedig megemberli magát, és mind Nagysallónál, mind Komáromnál biztos kézzel vezeti csapatait az ütközetben.

Komárom után előtérbe kerül a „merre tovább” kérdése. A haditanácsban Klapka határozottan Buda ostroma mellett nyilatkozik, ellentétben a hadsereg vezérkari főnökével, Bayer ezredessel, aki a Bécs elleni támadást sürgeti. A hadsereg katasztrofális lőszerhiányzete, a budai átkelési pont fontossága és a kormányzat kívánsága következtében Görgei elfogadja Klapka javaslatát, és Buda alá vonul. Klapka pedig átadja hadtestét NagySándor József tábornoknak, és Debrecenre utazik, hogy Görgei megbízásából ideiglenesen átvegye a hadügyminisztérium vezetését. Elkkortájt következik be a fordulat magatartásában. Az a Klapka, aki eleddig a kossuthi politika egyik leghívebb támogatója volt, kapcsolatba lép a békepárttal, de ugyanakkor intrikálni kezd Kossuthnál Görgei ellen is. Kemény Zsigmonddal és Kovács Lajossal tárgyal május 9-én s indítványozza a Függelenségi Nyilatkozat visszavonását. „Nekünk még előbb az ármádiában is nagy reformokat kell tenni. Legelősebb szükséges a lengyelektől menekednünk, mert ezek csak egy általános európai háborúban remélhetvén maguknak hasznot, mindig nagyobb bonyodalmakba sodorják az országot. Most is Dembinski reávette Kossuthot, hogy a Galiciába berontást engedje meg; én mihelyt megtudtam, a dolgot, ellenszegültem e szándéknak, s már ellenkező parancsolatot kapott Dembinski. Perczelnek is meg kell bukni. Vécsey rábizható ember, kire lehet számítani” — adja elő tervét Keményeknek.

Ugyanakkor midőn NagySándor tábornok, az I. hadtest parancsnoka feljelenti Vukovicsnál Görgeit, Kossuth Klapkát küldi ki az ügy kivizsgálására. Teljhatalommal ruhazza fel a tábornokot; „...mindazokat is az elkerülhetetlen szükséghez képest megtehesse, rendelkezze, intézhesse, mikhez különben az én előleges megegyezésem volna szükséges” — hangzik a megbízólevél. Klapka alaptalannak találja NagySándor vádjait s ezúttal Görgei felé lép egyet. Felhívja figyelmét a békepárt létére, s az orosz intervenciót egyre inkább a trónfosztásnak tulajdonító fővezérnek sugallja a velük való kapcsolatteremtést, és a Kossuth elleni fellépést. Itt, a budai táborban zajlik le Klapka szabadságharc alatti pályájának talán legszomorúbb epizódja. Az ideiglenes hadügyminiszter az általa többször is megsértett Petőfit letartóztatja és főbelövással fenyegeti, s csak Görgei közbelépésére engedi szabadon. „Tábornok úr, én nem tartom magam /Nagy embernek, de akkorácska csak/ Vagyok, hogy oly parányok, aminő Ön,/ Levett kalappal szóljanak velem.” —írja a költő „Egy goromba tábornokhoz” e. versében.

Klapka ideiglenes hadügyminiszteri működése sok nehézséggel terhes. Mint a viszonyokkal nem teljesen ismerős tábornok, sokszor teljesíthetetlen utasításokat ad ki. Legszerencsétlenebb lépése a május 21-én elfogadott védelmi haditerv kidolgozása, amely erőösszpontosítás helyett az erők egyenletes szétosztását irányozza elő. Pozitív vonása viszont hadügyminiszteri működésének a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos álláspontja. Mint egy négyelvű táj, a Bánság szülőlté, jóval nagyobb megértéssel közelít a problémához, mint a politikai vezetők többsége. Élesen kikel Hatvani Abrudbánya elleni támadását hallván, s amikor egy tiszt irtóháborút emleget, haragra gyúlva a következőket mondja: „Mit? Ön ki akarja irtani az oláhokat? Az oláh nemzetet épp oly kevéssé lehet kiirtani, mint bármely más nemzetet. Jegyezze meg ezt magának?”

Saját magának szánja a Damjanich lábtörése, Aulich visszavonulása és Görgei remélt hadügyminiszterkedése által megőrülni látszó fővezéri posztot a főseregnél, s roppantul meg van sértve, amikor Görgei egyszerű nem szándékozik megválni a fővezérségtől, másrészt a júniusban meginduló harcok folyamán egyre inkább elveti a tavaszi hadjáratéhoz képest fantáziátlan és végzetes haditervet. Klapka még a júniusi támadás előtt defenzívát javasol, s amikor Görgei erre nem hajlandó, minél több erőt akar a parancsnokságára bízott komáromi erődben összpontosítani: a hadsereg közel felét. A Vág-menti offenzívában kedvetlenül és aggályoskodva vesz részt, s amikor az offenzíva kudarca után Görgei végleg elveti a május 21-i haditervet, egyre inkább keresztezi a fővezér intézkedéseit.

A június 29-i haditanács elveti Görgei komáromi koncentrációs haditervét, s a szegedi összpontosítást határozza el. Július 1-jén Kossuth, (mint ezt e kötet jegyzeteiben Katona Tamás tisztázta) egy sajnálatos tévedés folytán leváltja Görgeit a főserég éléről. A hír a július 2-i, győztes komáromi csata után érkezik meg a főserég táborába, s ezért a tisztikar július 4-én emlékiratban kéri a kormányt, hogy Görgei maradhasson a feldunai hadsereg parancsnoka. Az ezután történetekre érdemes meghallgatni Ludvig János kormánybiztos emlékiratait: „Klapka Pesten a kormány előtt azzal a jelentéssel jelent meg, hogy már minden jól van, a levelet át nem adta, úgyhogy a kormány a történetekről, nem is vehetett hivatalos tudomást. A kormány ismét őt a hadsereg vezetésével megbívná, Komáromba is azon hírrrel jött vissza, hogy mindent eligazított, elhallgatván azt, hogy a haditanács nyilatkozványát átadni nem merte. Az itt mondottak csak akkor derültek ki, mikor visszahívattatásom következtében Pestre érkezvén tőlem tudakozta a kormány, hogy Klapka levezeti-e már a sereget?”

Július 6-án Komáromban újabb haditanácsot tartottak, amelyben a kormány által kiadott új, alternatív utasítás szellemében elhatározták a hadsereg újabb áttörési kísérletét, a Duna jobb partján. Ám Klapka még aznap összehívott egy másik, szűkebb körű haditanácsot, s másnap, július 7-én ennek határozata alapján Görgei háta mögött elindította az I. hadtestet a Duna bal partján Pest felé. Amikor a súlyos seblázban fekvő fővezér tudomást szerzett a dologról, kijelentette hogy lemond a főparancsnokságról, mire Klapka, megijedve saját hátorságától, visszarendelte a csapatokat. Július 9-én pedig már így ír a hadsereg levonulása felől érdeklődő Mészárosnak: „...sietni fogunk Altábornagy úr rendeleteit mielőbb teljesíteni, azonban, hogy ez lehetségesse válhasson, kéntelenítetünk az ellenség ellen egy eldöntő csapást kivinni, melyhez az intézkedések máris megtétetvén”.

Július 11-én Görgei fejsebe miatt Klapka vezényli az újabb áttörési kísérletet, de kedvetlenül és meggyőződés nélkül, s így a magyar főlény ellenére a remélt siker elmarad. Joggal írja e napok eseményeiről naplójában Leiningen-Westerburg Károly: „Szomorú napok Komáromban. Viszály és intrikák. Tagok fő nélkül. Klapka a főparancsnok, elhatározás nélkül”.

Klapkának semmi kedve nem volt átvenni a hadsereg főparancsnokság és levezetni azt Szegedre. Az áttörési kísérlet kudarca után alig várta, hogy Görgei elinduljon dél felé.

Az 1849 júliusától októberéig terjedő időszakban Klapka ismét megcsillagotta hadvezéri képességei legjavát. Augusztus 3-án szétveri a várat körülvevő osztrák hadsereget, s ezután nagy energiával újoncoz a Dunántúlon. Világos után pedig határozottan és helyzeti előnyének tudatában tárgyal az osztrák hadsereg parancsnokaival, majd magával Haynauval, s minden későbbi vád ellenére valószínűleg az elérhető lehetőségek maximumát érte el a vár feladásánál, jóllehet

a nemzeti illuzionizmus képviselői később az áprilisi törvények biztosítását elérhetőnek hirdették a vár átadása fejében, s még a politikai vértululásban nem szenvedő Széchenyi is nem éppen ismerően nevezte „okos lottériásnak” a komáromi kapitulánst.

Ki volt hát ő? „Római jellem” vagy „szörnyű ember”? „Okos lottériás” vagy „komáromi hős”? „Goromba tábornok,” vagy „kitűnő bajtárs”? Tehetséges főhadnagyocska, akiből a szerencse hónapok alatt tábornokot csinált, vagy nagy hadvezér? Úgy hiszem, az olvasó ebből az újra (és első ízben) megjelent kötetből biztos ítéletet alkothat róla.

Végül néhány zavaró sajtóhibára kell felhívunk a figyelmet. A 96. oldalon közölt Kossuth-levél nem február 2-án, hanem 12-én kelt. A névmutatóban egymásra csúszott Karacsay Sándorné és gróf Károlyi Györgyné életrajza (605. old.) Végül a képeknél összecserélődött az április 26-i és a júliusi 2-i komáromi csata felirata.